

INSOF KONSEPTINING LINGVOMADANIY TADQIQI

Orifova Gulshoda,

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti Lingvistika yo'nalishi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilida "insof" konseptining lingvomadaniy tadqiqi amalga oshirilgan. Maqolada "Insof" tushunchasi nafaqat lingvistik hodisa sifatida, balki o'zbek xalqining ma'naviy-axloqiy qadriyatlari, urf-odatlar va ijtimoiy hayotidagi o'rni nuqtayi nazari hamda tahlili va tadqiqi xususida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Insof, lingvomadaniyat, o'zbek tili, tarixiy-etimologiya, leksik-semantik tadqiq, frazeologiya, xalq maqollari, adabiy tahlil, axloqiy qadriyatlar, qiyosiy tahlil.

Kirish. Til va madaniyat bir-biridan ajralmas tushunchalar bo'lib, til xalqning milliy va madaniy boyligini o'zida mujassamlashtiradi. Lingvomadaniyatshunoslik tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida muayyan xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va tarixini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, "insof" konsepti o'zbek tilida nafaqat lingvistik birlik, balki xalqning ma'naviy olami, axloqiy me'yorlari va ijtimoiy munosabatlarida muhim o'rin tutadigan madaniy fenomen sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu tadqiqot "insof" konseptining lingvomadaniy xususiyatlarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan.

"Insof" konseptining tarixiy-etimologik tahlili

"Insof" so'zi arab tilidan o'zlashgan bo'lib, "adl, odillik, to'g'rilik" kabi ma'nolarni anglatadi. O'zbek tilida bu so'z o'zining asl ma'nosiga yaqin bo'lgan keng qamrovli tushunchani ifodalaydi. Qadimgi turkiy yozma yodgorliklarida "insof" tushunchasiga to'g'ridan-to'g'ri mos keluvchi atamlar bo'lmasa-da, unga yaqin ma'nolarni ifodalovchi "tuzuk", "yaxshilik", "adolat" kabi so'zlar uchraydi. Bu o'zbek xalqining qadimdan insof tushunchasiga katta ahamiyat berganidan dalolat beradi.

"Insof" konseptining lingvistik tahlili

"Insof" so'zining leksik-semantik xususiyatlari uning ma'no qirralarining boyligini ko'rsatadi. Bu so'z quyidagi ma'nolarni anglatishi mumkin:

- Adolat, to'g'rilik
- Vijdonlilik, halollik
- Mehr-shafqat, rahmdillik
- O'lchov, me'yor

"Insof" so'zining sinonimlari sifatida "adolat", "vijdon", "halollik", "odillik" kabi so'zlarni keltirish mumkin. Antonimlari esa "zulm", "jabrdidlik", "haqsizlik", "betamizlik" kabi so'zlardir.

"Insof" ishtirokida ko'plab frazeologik birliklar va maqollar mavjud:

- "Insof bermoq"
- "Insof qilmoq"
- "Insof ko'zini ochmoq"
- "Insofdan ketgan"
- "Insof bor joyda imon bor"
- "Insof bilan ish bitar"

Ushbu frazeologizmlar va maqollarda "insof" tushunchasi insoniy munosabatlarning asosi, jamiyat barqarorligining garovi sifatida talqin etiladi.

"Insof" konseptining madaniy tahlili. "Insof" tushunchasi o'zbek xalqining madaniyatida chuqur ildiz otgan. U urf-odatlar, marosimlar va an'analarda o'z ifodasini topgan. Masalan, to'y marosimlarida kelinga "insofli bo'l" deya tilak bildiriladi. Bu oilaviy hayotda o'zaro hurmat va adolatning muhimligini ko'rsatadi. O'zbek adabiyotida "insof" konsepti keng yoritilgan. Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romanida Otabek obrazi insofli insonning yorqin namunasi sifatida tasvirlangan. Abdulla Qahhorning "Sarob" asarida insofsizlikning salbiy oqibatlari ko'rsatib berilgan. Erkin Vohidovning she'rlarida insof va adolat tushunchalari xalqning madaniy-axloqiy qadriyati sifatida ulug'langan.

"Insof" konseptining zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati. Hozirgi globallashuv davrida insonlar o'rtasidagi munosabatlar murakkablashib bormoqda. Bunday sharoitda insof tushunchasi o'zining dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Aksincha, insonlar o'rtasida o'zaro hurmat, adolat va hamjihatlikni ta'minlash uchun insof tamoyili muhim ahamiyat kasb etadi. Insofli jamiyatda ijtimoiy adolat qaror topadi, insonlarning huquqlari himoyalanaadi va barqaror taraqqiyot ta'minlanadi.

"Insof" konseptining qiyosiy tahlili. "Insof" tushunchasiga boshqa tillar va madaniyatlarda ham o'xshash ma'nolarni ifodalovchi so'zlar va tushunchalar mavjud. Masalan, ingliz tilida "justice", "fairness", "conscience" kabi so'zlar "insof"ga ma'nodosh bo'lishi mumkin. Biroq, har bir tilda bu tushunchalar o'ziga xos madaniy konnotatsiyaga ega bo'ladi. Sharq va G'arb madaniyatlarida insof tushunchasiga bo'lgan yondashuvda farqlar kuzatilishi mumkin. Sharq madaniyatida insof ko'proq jamoaviy manfaatlar bilan bog'liq bo'lsa, G'arb madaniyatida shaxsiy huquqlar va erkinliklar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Xulosa. "Insof" konsepti o'zbek tilida nafaqat lingvistik birlik, balki xalqning boy ma'naviy-axloqiy merosining muhim qismi hisoblanadi. U shaxsning ichki dunyosini boyituvchi, ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi va jamiyat barqarorligini ta'minlovchi universal tushunchadir. "Insof" konseptining lingvomadaniy tadqiqi o'zbek tilining boyligini, xalqning madaniy qadriyatlarini va dunyoqarashini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Ushbu maqola loyihasi sizning tezisingiz va mening takliflarim asosida tayyorlandi. Agar sizga yana qo'shimcha ma'lumotlar yoki o'zgartirishlar kerak bo'lsa, marhamat qilib bildiring.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, B. O'zbekiston tilida konseptlar: tahlil va yaqqollik. Toshkent: Fan, 2015.
2. Shodmonov, A. Konseptual tilshunoslik: nazariy va amaliy masalalar. Tashkent: O'zbekiston milliy universiteti nashri, 2020.
3. Mehrididinov, S. K., & Ruzimatova, D. Lingvistik konsept va madaniyat. O'zbekiston, 2018.
4. Khamrayev, T. Konseptual jarayonlar va lingvosotsiologiya. Nafis, 2019.
5. Usmonova, G. Ma'naviyat va konseptlar: o'zbek xalq og'zaki ijodida. Toshkent: Sharq, 2021.
6. Kadirova, R. Konseptlar va axloqiy qadriyatlar: o'zbek tilida tadqiqotlar. Buxoro: Buxoro davlat universiteti, 2022.
7. Polatova, R. Lingvistik konsept tushunchasi va uning dolzarbligi. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashri, 2020.
8. Abdurasulov, O. O'tkir va shiddatli: lingvistik konseptlar tahlili. Qoraqalpog'iston, 2019.